

НАШ ЈЕЗИК

ЛІ СВ. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Рајна Драгићевић, др Весна Ломпар,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Службени гласник, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); н. с. књ. 1, св. 1/2 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1933–1941; 1949– (Београд : Службени гласник). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига LI

Св. 1 (2020)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Кратак увод у синтаксу глагола српског језика
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 1–42
- Питање форме лексеме *йрвенац*: лексикографски аспект
(БОЈАНА Д. ТОДИЋ САНКОВИЋ) 43–57
- Презент и трпни придев глагола *надуји* (*се*)
(СТЕФАН М. СТЕПАНОВИЋ) 59–74
- О дативној енклитици расплинуте референцијалности у савременом
српском језику (АЛЕКСАНДРА С. ЈОВАНОВИЋ) 75–92

П р и к а з и

- Срето З. Танасић, *Из синтаксе и семантике српског језика*
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 93–99

О д л у к е О д б о р а з а с т а н д а р д и з а ц и ј у с р п с к о г ј е з и к а

- Холандија или Низоземска 101–102
- Шта је (актуелни) *молебан* и служе ли се ових дана *молебни* или
молебани 103–105

I n m e m o r i a m

- Проф. др Живојин Станојчић (1930 – 3. 8. 2019)
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 107–110

Оригинални научни рад
Примљено 20. јуна 2020. г.
Прихваћено 28. септембра 2020. г.

СТЕФАН М. СТЕПАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ПРЕЗЕНТ И ТРПНИ ПРИДЕВ ГЛАГОЛА *НАДУТИ* (CE)

У раду се са морфолошког аспекта анализирају облици презента и трпног придева глагола *наду̑ти* (ce). Циљ је да се утврди које је морфолошке варијанте поменутог глагола најоправданије узети као део књижевнојезичке норме. Облици презента и трпног придева овог глагола биће осветљени из шест углова. Разматраће се стање у досадашњој литератури, у речницима, граматикама и правописима српског језика, данашње синхронијско стање и поређење са сличним глаголима, дијахронијски аспект, употреба ових облика у језику добрих/узорних писаца, стање у српским дијалектима.

Кључне речи: српски језик, морфологија, презент, глаголски придев трпни, глагол *наду̑ти* (ce).

1. Увод. Предмет рада је морфолошка анализа презента и трпног глаголског придева глагола *наду̑ти* (ce). Повод за разматрање ових двају глаголских облика у парадигми поменутог глагола лежи у чињеници да се у лингвистичкој литератури, граматикама, речницима и правописима срећу различити облици, што указује на то да у парадигми глагола *наду̑ти* (ce) долази до укрштања глаголских врста.

Циљ рада је да се осветле варијантни облици презента и трпног придева код поменутог глагола из више углова и тиме увиди да ли би и које варијанте могле имати нормативну предност. Прво, из угла досадашње литературе која се бавила поменутиим глаголом; друго, из угла досадашњих нормативних предлога које су понудили речници, граматике и правописи; треће, из угла синхроније и поређења са сличним

* stefan.stepanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

глаголима; четврто, из угла дијакрониче; пето, из угла који подразумева анализу корпуса језика добрих писаца; шесто, из угла дијалектологије.

Глагол *надуџи* (*се*) има рефлексивну форму, али и нереклексивну, када је прелазан. У српској литератури се сврстава у такозване неправилне глаголе.¹

2. ПРЕГЛЕД У ГРАМАТИКАМА. Што се тиче облика презента и трпног глаголског придева, као облика чија се сложеност огледа у различитим начинима грађења варијанти² и који нас због тога и занимају, може се рећи да се граматике већином подударују у решењима која нуде.

У *Нормативној граматици српског језика* (Пипер 2014: 155) за глагол *надуџи* наводи се да је трпни придев *надувен*, док се презент не наводи.

Овде ћемо истаћи да се оба облика трпног придева граде од инфинитивне основе, с тим да се облик по првој врсти гради наставком *-џи*, *-џа*, *-џо*, а облик по четвртој А врсти наставком *-ен*, *-ена*, *ено*, уз које се додаје и хијатско *в*, што се слаже и са тврдњама у *Нормативној граматици српског језика* (Пипер 2014: 155–156), где се увиђа да се трпни придев гради само од инфинитивне основе. И Михаило Стевановић (1981: 339) посматра заједно прву и четврту А врсту поводом грађења трпног придева; међутим, Стевановић истиче да се код ове две врсте трпни придев гради од презентске основе (као и код глагола шесте врсте) и наставка *-ен*, *-ена*, *-ено*, уз додатно уметање сонаната *в* и *ј* код глагола четврте А врсте између основе и наставка. Ипак, глагол *надуџи*, било да гради трпни придев по првој или четвртој А врсти, јасно показује да у оба случаја трпни придев настаје од инфинитивне основе, а не од презентске.

¹ Под неправилним глаголима подразумевају се глаголи који имају неправилан однос двеју основа (које се разликују у свом општем делу) или граде глаголске облике на неправилан начин, што би била можда најопштија дефиниција на основу литературе о тој теми, коју је представио Милан Стакић (2011: 15–18). Овај аутор за те глаголе предлаже другачије називе и напомиње да код тих глагола никаква неправилност не постоји, што детаљно разматра од глаголске врсте до глаголске врсте у свом раду *О такозваним неправилним глаголима* (2011).

Сања Ђуровић (2015: 19–23) такође детаљно пише о неправилним глаголима са освртом на литературу и истиче оправданост термина *неправилан глагол* (пошто неправилни глаголи постоје и у другим светским језицима, а и наши први граматичари су делили глаголе на правилне и неправилне), али уз неопходност разликовања термина *неправилан* од термина *несијандардан*, где се термин *неправилан глагол* користи и у другим светским језицима за глаголе са морфолошким одступањима која су најчешће резултат језичког развоја и језичких промена.

² Императив се код овог глагола понаша исто као презент (са истим дилемама), те он неће бити предмет посебне анализе.

Хрвајска грамајика (Барић 1997: 254) и Маретићева *Грамајика хрвајскога или срјскога књижевног језика* (1963: 250–251) слажу се и по облику презента и по облику трпног придева. Презент гласи само *надмем*; дакле, само по првој Стевановићевој врсти,³ док у трпном придеву срећемо равноправну дублетност облика *надући* (по првој Стевановићевој врсти) и *надувен* (по четвртој А Стевановићевој врсти). Очито је да код овог глагола укрштање прве и четврте А врсте постоји само у трпном придеву. Обе граматице се слажу и у глаголској врсти и разреду у који класификују овај глагол, а то је пети разред прве врсте.⁴

Михаило Стевановић (1981: 345) у својој граматици за презент наводи само облик *надмем*, док у трпном придеву срећемо и *надући* и *надувен*, може се рећи равноправно и регуларно, према мишљењу поменутог аутора, а сам глагол сврстава у глаголе неправилног грађења, како се мање-више овај глагол иначе и класификује и третира у српској литератури.

3. Стање у речницима и правописима. Приметно је да се облик презента *надујем* појављује у РСЈ као члан дублетног пара, истина, не равноправан, пошто се јавља у загради. То значи да се тек одскора јавља као део књижевнојезичке норме, мада не доследно.

Наиме, у *Правопису срјскога језика* (2013) прихвата се само облик *надмем* за презент, а за трпни придев и *надући* и *надувен*. Оба облика трпног придева су прихваћена и у РСЈ, али и у РМС, који у презенту бележи само *надмем*, док облику *надујем* даје дијалекатски статус.

РСАНУ за глагол *надући* (се) има презент *надмем*, док су облици *надујем* и *надуvem* означени као дијалекатски. За трпни придев су равноправно дати облици *надувен*, *-а*, *-о* и *надући*, *-а*, *-о*, а прихваћен је и облик *надмен*, али уз указивање на његову реткост.⁵

Што се тиче облика трпног придева *надмен*, он се помиње и у РЈАЗУ, где се истиче да је он заправо најстарији облик (на основу писмених потврда) трпног придева глагола *надући* (се). Може се

³ Узели смо у обзир класификацију глагола коју је изнео Михаило Стевановић у својој граматици *Савремени срјскохрвајски језик I (грамајички системи и књижевнојезичка норма)* (1981).

⁴ У овом случају, наравно, не мисли се на Стевановићеву прву врсту, већ прву врсту у хрватској лингвистици.

⁵ РСАНУ за глаголе *дући* (се), *обдући* (се) и *издући* се равноправно прихвата облике по првој и четвртој А врсти у презенту, осим што за глагол *дући* (се) императив гласи само по четвртој А врсти (*дуј*). За глаголе *задући*, *йодадући* (се), *йоднадући* (се), *йодући* (се) и *одадући* (се) предност се даје облицима презента по првој врсти тиме што се облици по четвртој А врсти стављају у заграду, али битно је истаћи да им се не даје дијалекатски карактер као код *надући* (се).

рећи да се он данас лексикализовао и сачувао у суженом значењу, тј. сачувао је само значење 'охол, горд (надувен)', што значи да је изгубио примарнија значења, како региструје РСАНУ. Такође, облик *надмен* јасно показује да је настао од презентске основе и наставка *-ен, -ена, -ено* и таквим понашањем међу сродним глаголима (а то су тзв. неправилни глаголи прве врсте) није усамљен, што нам показују облици за глаголе *ѝроѝр(е)ѝи, сѝѝр(е)ѝи* (*ѝроѝрен, сѝѝрен*), које је Белић забележио код Гундулића (Белић 2006: 387).

4. Синхрониска анализа. Пошто се увидом у нормативну литературу констатовало да се у дублетним облицима презента и трпног придева очитује укрштање прве и четврте А врсте, у овој тачки покушаћемо детаљније да објаснимо ту појаву из синхроног угла.

Михаило Стевановић (1981: 345) овај глагол ставља у исту групу са глаголима *насуѝи, оѝеѝи, узеѝи*. Посебно ћемо истаћи сличност са глаголом *насуѝи*, пошто се код оба глагола инфинитивна основа завршава на у. Они свакако јесу сродни, и то због истог односа инфинитивне и презентске основе, али и због истог морфолошког односа према својим несвршеним парњацима. Наиме, код оба глагола разликују се инфинитивна и презентска основа (гледајући из синхроног угла), а разлика се у оба случаја односи на то да у презенту, тј. у презентској основи, постоји уметање сугласника који не постоји у инфинитиву. У случају глагола *надуѝи* то је сонант *-м-*, а у случају глагола *насуѝи* у питању је оклузив *-ѝ-*. Како примећује Сања Ђуровић (2015: 141), глагол *насиѝаѝи*, видски парњак глагола *насуѝи*, оклузив *-ѝ-* има и у инфинитиву и у презенту (*насиѝаѝи* : *насиѝам*, прим. аут.). Треба додати да и глагол *надуѝи* има исти однос према свом несвршеном парњаку *надимаѝи*, у ком у презенту и у инфинитиву срећемо сонант *-м-* (*надимаѝи* : *надимам*). Ако погледамо несвршене парњаке ових двају глагола и њихов однос према презенту ових свршених глагола, приметит ћемо да се глаголи *надуѝи* и *насуѝи* и тим односом слажу, што је још један разлог њиховог заједничког сврставања у исту групу тзв. неправилних глагола, и то прве врсте.

Битно је истаћи сличност ових двају глагола и због тога што је укрштање глагола прве и четврте А врсте приметно само код глагола *надуѝи*. У литератури, а и у речницима за глагол *насуѝи* не помињу се облици презента, императива или трпног придева по четвртој А врсти, који би указивали на укрштање овог глагола са глаголима четврте А врсте, што значи да се таквим понашањем разликује од глагола *надуѝи се*. Ипак, вреди напоменути да смо на интернету срели два примера презента по четвртој А врсти (*насујем*). Такође, у говорима централне

Шумадије среће се трпни придев по таквој промени (*насувен*) (Реметић 1985: 331), као и нешто слично у говору Галипољских Срба за презент (*џросјем*) (Ивић 1957: 273), што показује да процес укрштања није узео маха и да је вероватно заустављен на свом почетку, а да му је за пуно извршење било потребно нешто више.

Очигледно је код глагола *надуџи* у питању нешто више, а не само пуко укрштање прве и четврте А врсте, јер да је у питању само поменуто укрштање, не видимо разлог зашто и глагол *насуџи* не би то одражавао кроз своје облике трпног придева, па и презента и императива. Наиме, сматрамо да је том укрштању доста допринела једна друга корелација. У питању је веза глагола *надуџи* са глаголом *надуваџи*, који се у неку руку морфолошки може посматрати као још један парњак овом глаголу. Мислимо на глагол *надуваџи* (*надухаџи*), где је нама овде битна само варијанта *надуваџи*; дакле, она у којој се после губљења *x* формирало хијатско *v*, те се наше тврдње односе само на ту варијанту, пошто варијанта са *x* није могла утицати на сличност и аналогije са глаголима четврте А врсте. На везу са глаголом *надуваџи* свакако може и указивати то што се у РСАНУ глагол *надуџи* испоређује са глаголом *надунуџи*, који је настао од *дунуџи*, који је свршени парњак глаголу *дуваџи*. На приближавање породице речи **d̥oti/*d̥om̥o* породици **dun̥oti/*dun̥o* у словенским језицима указује и ЭССЯ цитирајући Фасмера (в. ЭССЯ, књ. 5: 100). Веза *надуџи* : *надуваџи* је важнија за ширење овог укрштања на синхронном плану него веза *дуџи* : *дуваџи*, која је могла бити иницијатор укрштања овог типа код глагола који су настали (префиксацијом) од *дуџи*. Та веза данас очито није од важности у ширењу овог укрштања, будући да је глагол *дуџи* застарео (а и покрајинског је карактера), како га квалификује РСАНУ још шездесетих година прошлог века. Глагол *надуџи* је свакако далеко најфреквентнији глагол настао префиксацијом од *дуџи*, а фреквентнији је и од глагола који су од њега настали префиксацијом, те је чит његов значај.

Иако глагол *надуваџи* не може бити посматран као видски парњак пошто је свршеног вида, чисто облички (на основу завршетка *-уваџи* у глаголу *надуваџи*) однос *надуџи* : *надуваџи* потпуно се поклапа са односом *изуџи* : *изуваџи*, *обуџи* : *обуваџи*, па и *чуџи* : *чуваџи* (који нису сачували семантичку везу у српском). Оно што је битно истаћи јесте то да су глаголи *изуџи*, *обуџи* и *чуџи* готово једини глаголи четврте А врсте на вокал у и да сви имају несвршене парњаке по петој врсти. Очито је неки такав сродан глагол (по петој врсти) недостајао и глаголу *насуџи* да и он добије варијантне облике по четвртој А врсти,

тј. облике који би сугерисали исто укрштање и код тог глагола као код глагола *надуџи*.

Због тога сматрамо да је баш из такве сличности могло настати прилажење глагола *надуџи* глаголима четврте А врсте.⁶ То се прилажење (и укрштање) могло најпре одвити у домену трпног глаголског придева, па тек касније презента, на шта би могла указивати чињеница да је облик трпног придева по четвртој А врсти већ увелико део норме (в. и тачке 6 и 7 за распрострањеност облика међу говорницима српског језика и добрим писцима са српско-хрватског подручја, али и за јасније поткрепљење пређашње тврдње). На крају треба рећи да и семантичка блискост глагола *надуџи* и *надуваџи* указује на велику повезаност ова два глагола.

Можемо још напоменути да глагол *надуџи* у српском језику већу семантичку блискост (већи број заједничких значења и подзначења) показује са глаголом *надуваџи* него са глаголом *надимаџи*, који му је природни и првобитни несвршени еквивалент, што нам показује РСАНУ. То би могло ићи у прилог тврдњи да је глагол *надуваџи* (тј. веза *надуџи* : *надуваџи*) утицао на укрштање глагола *надуџи* са глаголима четврте А врсте.

5. Дијакхрона анализа. На самом почетку ћемо указати на развитак глагола *надуџи*. Како истиче Милан Стакић (2011: 23), за овај глагол се везивала неправилност која се тицала односа инфинитивне и презентске основе, тј. њихових различитих завршетака (у презенту се додаје *-м-*), због чега спада у групу глагола као што су *насуџи*, *оџеџи* и *узџи*, где се срећу сличне разлике између инфинитивне и презентске основе. Исти аутор напомиње да ту, дијакхронички посматрано, ипак никакве неправилности нема, пошто је и у инфинитивној основи некада био сонант *м* (**na-dъм-ti*), али се он гласовним законима најпре прасловенског језика (*na-dо-ti*, где у прасловенској епоси у групи са полугласником прелази у назал *о*), а онда и законима српског језика

⁶ Да ипак такав трпни придев може имати везе са глаголом *надуваџи*, показују нам слични примери у *Нормативној грамаџици српског језика*. Наиме, ако погледамо *Нормативну грамаџику српског језика* (Пипер 2014: 155), видимо да наставак *-вен*, *-а*, *-о* у трпном придеву имају они глаголи четврте А врсте који се завршавају на *-иџи* и *-уџи*, а чији несвршени парњаци припадају петој врсти и имају завршетке *-уваџи* и *-иваџи*, што је исто понашање и код глагола *надуџи*, осим што тај његов парњак није класичан видски парњак, јер је свршеног вида. Исти наставак у трпном придеву имају и глаголи који нису део четврте А врсте (*самлеџи*, *нажеџи*, *саџр(е)џи*, *оденуџи*, *снабдеџи*), од којих неки и немају несвршене парњаке са *-в-* у суфиксу, а вероватно су га добили аналошки, како то Белић истиче да се *-вен* апстраховао из *кривен* и додавао на вокалске основе од једног слога (2006: 387).

(*na-du-ti*, где поменути назал прелази у у) стопио у новодобијени глас у, док у презентској основи гласовни закони који су се дешавали нису били такве природе да су могли утицати на сонант *m*, те се он задржао и до данас (*na-dъм-e* > *na-dm-e*). Дакле, не помиње се постојање глагола који би био корелат данашњем *надућии-надујем*.

Оно што се, међутим, уочава у *Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика* Петра Скока (ЕР, књ. 1) и у *Етимолошком речнику словенских језика* (ЭССЯ, књ. 5: 99–100, 166 и књ. 22: 12–13) јесте истицање чињенице да се етимолошки као два засебна глагола одвајају **doti/*dъм* (**nadoti/*nadъм*) и **duti/*duj* (**naduti/*naduj*).⁷ С таквим ставовима се не слаже РЈАЗУ, пошто се у њему истиче да се ту тешко може говорити о два глагола, што потврђује и његова речничка обрада, где постоји само један глагол *надућии* и *дућии* у српском језику. Такав став има смисла ако имамо у виду стање у српском језику, пошто у њему нема ни фонетских ни морфолошких критеријума по којима би се разликовала потенцијална два глагола, а нема ни значења које би било карактеристичније за неки глагол, што све постоји у оним словенским језицима у којима постоје два овако слична глагола. У тим словенским језицима варијанте **doti/*dъм* и **duti/*duj* показују велику сличност у значењу (не потпуно), што нарочито важи за префиксирану варијанту на префикс *na-*. На основу неких језика (нпр. словачки и чешки, в. ЭССЯ, књ. 5: 99–100, 166 и књ. 22: 12–13) могло би се претпоставити, али је то упитно, да би у глаголу **duti/*duj* по пореклу примарно значење могло бити оно које се односи на дување најчешће ветра, тј. кретање ваздуха, ваздушне струје, а у другом глаголу (**doti/*dъм*) то

⁷ Истина, у ЭССЯ (књ. 22: 12–13) су префиксирани глаголи **nadoti/*nadъм* и **naduti/*naduj* обрађени у оквиру истог речничког чланка, што сугерише велику блискост ова два глагола. Међутим, иако су ти глаголи доста семантички блиски и једнаки, они опет нису морфолошки и фонетски једнаки. Фонетски, јер видимо да један глагол у корену инфинитива има назал *o*, док други има вокал *u*, што нпр. потврђује и словеначки језик својим различитим рефлексима *o > o* (*nadóti*) и *u > u* (*nadúti*). Да морфолошки нису једнаки, показује и јасно назначавање тога који су њихови несвршени парњаци. Тако је континуант глагола **naduvati* несвршеног вида нпр. у чешком, словачком, словеначком и руском, и у сваком од језика истиче се да је то несвршени глагол према глаголу који је настао од варијанте **naduti*. С друге стране, према континуанту глагола **nadoti* стоји несвршени глагол настао од **nadumati* нпр. у словачком, чешком и словеначком. Напоменимо да српско *надувати* нема везе са глаголом **naduvati*, већ је српско *надувати* настало од **naduhati* (в. СЕС за порекло **duhati*, на интернету), што је потпуно други глагол, а то нам показује и вид глагола. *Надувати* је свршеног вида, те је морао настати префиксацијом од несвршеног *дувати*. За глагол који је настао од **naduvati* у поменутих словенским језицима видели смо да је несвршеног вида; дакле, није могао настати од неког хипотетичког **duvati*, већ једино суфиксацијом од свршеног **naduti*.

би опет било дување, али оно које је усмерено на визуелни план и на повећање запремине тим процесом, што са становишта српског језика представља метонимијску везу са значењем претходног глагола. На то би упућивала и Скокова тврдња да се *дуџи-дује* односи обично на ветар и да су синоними *џириџи* и *џухаџи*, а да уз глагол *дуџи-дмем* наводи значења 'blasen, enfler', што упућује на дување које је у вези са запреминским повећањем (ЕР, књ. 1). Свакако ова два глагола настају од два сродна индоевропска корена, те блискост и не чуди.⁸

Како су то фонетски и морфолошки два засебна глагола у словенским језицима, не може се рећи да у њима имамо морфолошко укрштање глаголских врста као у српском, осим у словеначком језику, који има оба глагола у некој форми, али за глагол *nadóti se* (од **nadoti/*nadъto*) приметно је ширење презента са *j* (*nadujem*), који је карактеристичан за глагол *nadúti* (**naduti/*nadujo*).⁹ У бугарском, македонском, словеначком, руском, словачком и чешком¹⁰ он је јасно резултат другог индоевропског корена.

Из ЭССЯ (књ. 5: 99–100, 166 и књ. 22: 12–13) примећујемо да у старословенском није било глагола *дуџи-дујем*, већ само *дуџи-дмем*, па тако и *надуџи-надмем*, што нам такође доказује чињеницу да је глагол *дуџи-дујем* новија појава у појединим словенским језицима, која притом није одлика свих словенских језика (нпр. не среће се у источнословенским језицима (сем у руском), а на новију природу те појаве указује се и у РЈАЗУ. Могуће да је та појава јаче захватила јужнословенске језике, пошто видимо да у бугарском, македонском и словеначком (у ком има префиксирани еквивалент *nadóti se*) нема глагола *дуџи-дмем*, већ само *дуџи-дујем*.

РЈАЗУ нам указује да се код глагола *дуџи* презент *дујем* јавља тек у 19. веку у српско-хрватском језику, док се за глагол *надуџи* напомиње

⁸ Глагол **naduti* је у вези са кореном **dheу/*dhoу*, који је на индоевропском нивоу заправо веома сродан корену **dhem/*dhom*, који је у вези са глаголом **nadъmti* (ЕР, књ. 1).

⁹ У словеначком и за глагол *насути* срећемо презент са *j* (*nasujem*), који нема индоевропског оправдања (<**seуp* (в. СЕС, на интернету)) (што има *й* из *насџем* у српском језику), те представља укрштање са глаголима који су еквивалентни глаголима четврте А врсте у српском, и то значи да је поменуто укрштање у словеначком ширег опсега него у српском.

¹⁰ У чешком и словачком глаголе префиксирани од **suti* срећемо само са сонантом *-j-* у презентској основи; дакле, са истим понашањем као глаголи који су у тим језицима заправо глаголи који су у српском део четврте А врсте. Гледајући индоевропски ниво, то *-j-* нису могли наследити као у случају глагола **duti/*dujo*, те је очигледно да имају некакву склоност ка укрштању са глаголима који су у српском глаголи четврте А врсте, што је исти случај као у словеначком, што смо истакли.

да једине занимљиве промене има у трпном придеву, где су новији облици *надућии* и посебно *надувен*, а најстарији *надмен*, што нам указује да у презенту не постоји варијанта *надујем* или једноставно нису имали потврде. Овде бисмо истакли да за префиксирани глагол ова новија варијанта која се данас среће, *надујем*, у случају српског језика није производ новије тенденције која је приметна у већини осталих словенских језика, а то је јављање облика презента са *-j-* у презентској основи (као дела парадигме глагола **duti/*dujō* (**naduti/*nadujō*), а не глагола **dōti/*dōmō* (**nadōti/*nadōmō*), који у српском пролази кроз укрштање са глаголима четврте А врсте), већ је у питању тврдња коју смо навели када смо анализирали глагол *надућии* са синхроног становишта, где смо истакли његово укрштање са глаголима четврте А врсте уз посредство глагола *надувајии* и парадигме типа *обућии-обујем*.

6. Дијалектолошка анализа. Што се тиче дијалектолошке анализе, можемо поћи од става Митра Пешикана. Наиме, Пешикан (1980: 273), говорећи о појави облика *мријем* у презенту глагола *мрејии*, истиче да поменути презентски облик не треба посматрати као ијекавизам (иако је чешћи у ијекавским говорима), већ као резултат тежње типолошком обједињавању глагола са једносложном вокалском осномом, што показују и облици *сијјем*, *зријем*, *вријем*, а слично понашање се запажа и у облику *надујем*. Даље Пешикан истиче да су подстицаји оваквој појави јачи у ијекавским говорима, јер у њима на овакву појаву не утичу само глаголи четврте А врсте, већ и глаголи у којима је јат испред *-јем* замењено са *и* (*сијем*, *вијем*, *мијем*, *умијем*, *досијјем*). Можда би требало прецизирати, пошто нису сви примери које је Пешикан навео тако настали, да ту спадају и глаголи са двосложном ијекавском заменом јата (по нама, ту би се уврстили *досијјем* и *умијем*, а и *мијем* када је оно презент глагола *смејии*, а не *смејјии*).

Овде је, видели смо, аутор уврстио и глагол *надућии*. Међутим, оно што је приметно и из наше анкете, то је да облик *надујем* није чешћи у ијекавским говорима, већ баш у екавским, и то посебно источнијим екавским говорима. То нам говори да код овог глагола у презенту није присутна иста тежња као у горенаведеним глаголима. Да облик *надујем* није типичнији за ијекавске говоре, потврђује *Речник Куча* (Петровић 2013: 235) и *Речник говора Загарача* (Ћупић Д. и Ж. 1997: 247), где је у оба речника у оквиру одреднице успостављен презент *надмен*, али се зато облици презента по четвртој А врсти срећу у Васојевићима (СТИЈОВИЋ 1990: 252), новопазарско-сјеничким говорима (Барјактаревећ 1966: 99), левачком говору (Симић 1972: 406), околини Сврљига (Бучум и Бели Поток) (Богдановић 1979: 92), Драгачеву (Петровић 2019: 303), Рачи

Крагујевачкој (Павловић 1982: 37) и централној Шумадији (Реметић 1985: 347). Вреди напоменути да се у појединим народним говорима, за разлику од облика презента, срећу облици трпног придева и по четвртој А врсти и по првој врсти (в. Петровић 2019: 303, Богдановић 1979: 92). Истаћи ћемо још занимљивост да су за говор Галипољских Срба карактеристични облици презента и трпног придева само по првој врсти (*надмем*, *надуӣ*, а за трпни придев још и *надмено* (и *надмеӣ*)) (Ивић 1957: 273).

Одлучили смо да спроведемо и једну дијалектолошку анкету у којој смо имали информаторе са различитих терена где се говори српски језик, и то од северне Далмације на западу до источне Србије на истоку, и од Новог Сада на северу до области Дробњака на југу. Укупно смо имали 45 информатора. Настојали смо да увидимо које су варијанте чешће међу говорницима српског језика, а такође и да ли поједине варијанте испитиваног глагола (и оне у презенту и оне у трпном придеву) посебно карактеришу неке области српског језика (нпр. екавске или ијекавске или неке говорне типове), на шта нас је између осталог подстакла Пешиканова тврдња да се у ијекавским говорима среће више глагола који се облички у презенту поклапају са глаголима четврте А врсте (в. први пасус ове тачке).

У нашој анкети облик *надмем* нисмо срели код информатора из источнијих говора, већ тек код оних из западних екавских (колубарски говор и једна потврда из Београда). Облик *надмем* срели смо и код информатора из неких западнијих источнохерцеговачких говора (Ливањско Поље, Биовичино Село (Кистање), Бенковац). Облик *надујем* срели смо међу информаторима што са екавског, што са ијекавског простора.

Оно што је уочљиво, то је да смо комбинацију *надујем-надуӣ* (15 пута) и *надујем-надувен* (13 пута) срели код приближно истог броја информатора, док смо комбинације *надмем-надуӣ* (9 пута) и *надмем-надувен* (8 пута), у односу једна према другој, такође срели код приближно истог броја говорника, али, опет, доста ређе у односу на прве две комбинације. Јасно је из тога да је облик презента по четвртој А врсти скоро па дупло чешћи него облик по првој врсти. Међутим, у трпном придеву уочавамо скоро исту учесталост облика по првој врсти и облика по четвртој А врсти.

Битно је истаћи да нам баш информатори који користе облик презента по првој врсти могу сугерисати да је укрштање овог глагола са глаголима четврте А врсте почело баш од трпног придева, и то баш због тога што код половине тих информатора срећемо трпни

придев по четвртој А врсти, а познато је да за глаголе прве врсте није карактеристичан трпни придев са хијатским *в* и *ј* (в. Стевановић 1981: 339 и Пипер 2014: 155), осим што би у новије време изузетак од тога били неправилни префиксирани глаголи на *џр(е)џи (саџр(е)џи (саџрвен и саџрџи), оџр(е)џи (оџрвен и оџрџи)*) (РСЈ).

Информатори са презентом по четвртој А врсти нам не могу сугерисати где би се укрштање могло пре успоставити, пошто глаголи четврте А врсте имају трпни придев и са хијатским *в* и *ј* (доста чешће), али понекад и са *џ* (в. примере код Стевановић 1981: 366 и Белић 2006: 387), али нам та чињеница показује где су заправо глаголи четврте А врсте понекад блиски глаголима прве врсте; дакле, у трпном придеву, што опет показује одакле креће њихово укрштање.

7. Анализа корпуса писаца. За корпус који смо анализирали користили смо дела писаца која су део *Анџологије српске књижевности* са сајта Учитељског факултета Београдског универзитета, примере из РСАНУ¹¹, као и примере из *Корпуса савременог српског језика* Природно-математичког факултета Београдског универзитета (ЕК).

надме (се): *надме се* (Десница, Прољећа Ивана Галеба, 208), *надме се* (Кочић, Изабрана дела, 60), *надме* (Матавуљ, Бакоња фра Брне, 41), *надму* (Растко Петровић, Песме, 101), *надме* (Милан Ракић, Песме, 17), *надме* (Бранко Радичевић, Песме, 31), *надме* (Десн. 5, 24, РСАНУ), *надму* (Скок 1, 132, РСАНУ), *надме* (Радич. 1, 49, РСАНУ), *надме* (Змај 1, 295, РСАНУ), *надму* (М–И, Р. МС–МХ, РСАНУ), *надме* (Бег. М. 1, 7, РСАНУ), *надму се* (Буд. 1, 9, РСАНУ), *надме се* (Љуб. 1, 168, РСАНУ), *надму се* (Новак Вј. 3, 69, РСАНУ), *надме се* (Калеб 6, 6, РСАНУ), *надме се* (Поп. Ср. 1, 277, РСАНУ), *надме се* (Црни обелиск, превео Бошко Петровић, ЕК), *надме се* (Тихи Дон I, превео Милош Московљевић, ЕК).

надује (се): *се надује* (Нушић, Аутобиографија, 20), *се надује* (Михаило Петровић Алас, Роман јегуље, 42), *џоднадују се* (Борисав Станковић, Из старог јеванђеља и Стари дани, 98), *надује* (Црњански, Лирика Итаке, 183), *надује* (НПр, Стан. М., ГЛЕМ 1939, 2, РСАНУ), *надује се* (Сав. М. 2, 30, РСАНУ), *надује се* (НИН, 2002. година, ЕК), *надује* (Исаковић, Трен 2: казивања Чеперку, ЕК), *надује се* (Раде Кузмановић, Одмор, ЕК), *надује се* (Политика, 2010. година, ЕК), *надују се* (Драган Великић, Руски прозор, ЕК).

¹¹ За скраћенице видети 20. том Речника.

надувен:¹² *надувено* (Ћопић, Орлови рано лете, 154), *надувене* (Ћосић, Корени, 8), *надувен* (Глишић, Приповетке, 158), *надувени* (Стеван Јаковљевић, Српска трилогија (књига друга), 19), *надувеног* (Стеван Јаковљевић, Српска трилогија (књига друга), 87), *надувене* (Станислав Краков, Крила, 23), *надувена* (Младен Лесковац, Старија српска поезија, 312 (Никола Боројевић, Питомица (1858)), *надувене* (Матавуљ, Бакоња фра Брне, 121), *надувеног* (Гроздана Олујић, Гласам за љубав, 76), *надувено* (Миодраг Павловић, Србија до краја века, 166), *надувен* (Растко Петровић, Африка, 69), *надувена* (Стерија, Роман без романа, 21), *надувеним* (Михајло Пупин, Са пашњака до научењака, 55), *надувеним* (Ранковић, Горски цар, 82), *надувене* (Ранковић, Приповетке, 129), *надувеног* (Драгиша Васић, Црвене магле, 12), *надувено* (Веселиновић, Хајдук Станко, 9), *надувено* (Црњански, Лирика Итаке, 267), *надувеног* [трбуха] (Црњански, Друга књига Сеоба, 62), *надувен* (Црњански, Сеобе, 19), *надувено* (Ћипико, Приповетке, 70), *надувене* (Богд. М. 2, 42, РСАНУ), *надувене* (Чипл. 5, 106, РСАНУ), *надувен* (www.rts.rs, 2010. година, ЕК), *надувен* (Андрић, Травничка хроника, ЕК), *надувен* (Киш, Живот, литература, ЕК), *надувеног* (Живојин Павловић, Они више не постоје, ЕК), *надувен* (Исаковић, Трен 2: казивања Чеперку, ЕК), *надувен* (Тихи Дон I, превео Милош Московљевић, ЕК), *надувене* (Црни обелиск, превео Бошко Петровић, ЕК), *надувено* (Пекић, Беснило, ЕК), *надувеним* (Филип Давид, Ходочасници неба и земље, ЕК), *надувени* (Владета Јеротић, Психоанализа, болест, стварање, ЕК).

надут: *надуји* (Ћопић, Чаробна шума, 35), *надуије* (Ђура Јакшић, Станоје Главаш, 8), *надуија* (Ненадић, Доротеј, 73), *надуји* (Нушић, Аутобиографија, 20), *надујијех* (Његош, Горски вијенац, 20), *надујијех* (Његош, Луча микрокозма, 60), *надуије* (Растко Петровић, Песме, 121), *надуји* (Станковић, Нечиста крв, 32), Сматрали су га за *надујиог* човека (Црњански, Друга књига Сеоба, 244),¹³ *надуија* (Каллеб 6, 32, РСАНУ), *надуија* (Пуч. 1, 97, РСАНУ), *надуије* (Вуков. А. 1, 85, РСАНУ), *надуји* (Политикин магацин, 2001. година, ЕК), *надуји* чикови (Киш, Пешчаник, ЕК), *надуји* и непривлачни младић (Мирслав Поповић, Судбине, ЕК), *надуји* од погача и колача (НИН, 2002. година, ЕК), *надујиу* (Живојин Павловић, Они више не постоје, ЕК), *надујиу* (Политика, 2008. година, ЕК), *надујио* (Бранимир Ћосић, Два царства, ЕК), *надујио* (Мирјана Ђурђевић, Трећи сектор, ЕК).

¹² Наводимо и трпне придеве у придевској служби.

¹³ Приметно је да Црњански облик *надуји* користи у значењу 'надмен' и сл., а *надувен* у значењу 'отечен'.

Оно што је приметно, то је знатно већа употреба облика трпног придева који одговарају четвртој А врсти, док се у презенту више срећу облици по првој врсти (чак иако не бисмо рачунали хрватске писце). У односу на нашу анкету, где су чешћи облици презента по четвртој А врсти, то показује да се с временом укрштање двеју врста све више ширило, што донекле показује и ЕК, где је скоро уједначен број потврда за облике по првој и четвртој А врсти, али облика по четвртој А врсти има више у писменим потврдама из последњих 40 година (што код писаца, што у новинама).

Поклапање са нашом анкетом међу говорницима српског језика је приметно у чињеници да је облик *надујем* карактеристичнији за писце са екавског подручја, а не ијекавског, за које је карактеристичнији облик *надмем*, који се среће и код неких писаца са екавског подручја. Облик трпног придева *надувен*, *-а*, *-о* среће се и код писаца и преводилаца који користе облик *надмем* у презенту (Симо Матавуљ, Растко Петровић, Живојин Павловић, Милош Московљевић), а срећемо и обрнуту ситуацију, где облик трпног придева по првој врсти имају и они писци који имају презент по четвртој А врсти (Нушић, Станковић и Црњански). Што се тиче хронолошке дистрибуције облика трпног придева, може се рећи да се и облици по првој и облици по четвртој А врсти срећу и код писаца 19. и код писаца 20. века, а облик по четвртој А врсти је чешћи био и код писаца 19. века, а исто је и данас. За стање у новијем добу (и 20. веку) посебно је илустративан податак да у ЕК срећемо отприлике три пута више примера трпног придева *надувен*, *-а*, *-о* од облика *надуји*, *-а*, *-о*.

8. Закључак. На основу анализираних грађе и на основу наше дијалектолошке анкете, као и на основу дијалектолошких студија, за глагол *надући* (се) приметно је напореда постојање и облика презента и трпног придева по првој врсти и облика по четвртој А врсти, али су облици по четвртој А врсти у принципу чешћи, а са временом су постали чешћи него пре.

Такво продирање облика по четвртој А врсти све више региструју речници, понеки и у правцу књижевнојезичког прихватања облика презента по четвртој А врсти, док је у трпном придеву облик по тој врсти одувек био прихваћен.

Дијахроно гледано, у српском језику су примарни и једино могући облици по првој врсти, за разлику од неких словенских језика који имају као засебне и дијахронијски оправдане оне који би се поклапали са облицима прве и четврте А врсте у српском.

Синхронизацијски гледано, очито је да је велику улогу у приласку глагола *надуџи* глаголима четврте А врсте имао глагол *надуваџи*, који му је, осим морфолошке блискости, постао и семантички близак, и то чак више од његовог несвршеног парњака *надимаџи*. На основу везе *надуџи* : *надуваџи* успостављена је сличност према вези глагола четврте А врсте на у са њиховим несвршеним парњацима по петој врсти (*обуџи* : *обуваџи*, *изуџи* : *изуваџи*, *чуџи* : *чуваџи*). Тако је временом глагол *надуџи* све више почео прилазити глаголима четврте А врсте.

У складу са свим реченим, могло би се рећи да не би било неоправдано прихватити бар као подређени књижевнојезички облик и облик презента *надујем*, као што је то урађено за друге глаголе настале префиксацијом од *дуџи* и *надуџи* у РСАНУ.

ИЗВОРИ

- Антиологија српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет: <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>.
- ЕК: *Корпус савременог српског језика*, Београд: Природно-математички факултет: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>.
- ЕР: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Matica hrvatska, 1971–1974.
- Пешикан и др. 2013: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Руски речници: <https://kartaslov.ru>.
- СЕС: Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*: <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>.
- Словачки речници: <http://slovníky.korpus.sk/>.
- ССКЈ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Чешки речник: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php>.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, 1–, Москва: Наука, 1974–: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja>.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и др. 1997: Euganija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marina Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Барјактаревић 1966: Данило Барјактаревић, Новопазарско-сјенички говори, *Српски дијалектолошки зборник XVI*, Београд, 1–177.
- Белић 2006: Александар Белић, *Историја српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979: Недељко Богдановић, Говори Бучума и Белог Потока, *Српски дијалектолошки зборник XXV*, Београд, 1–178.
- Ђуровић 2015: Сања Ђуровић, *Укришћање глаголских врста у конјугацији глагола у савременом српском језику*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Ивић 1957: Павле Ивић, О говору Галипољских Срба, *Српски дијалектолошки зборник XII*, Београд, 1–519.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Павловић 1982: Радослав Павловић, Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат), *Српски дијалектолошки зборник XXVIII*, Београд, 7–61.
- Петровић и др. 2013: Драгољуб Петровић, Ивана Ћелић, Јелена Капустина, Речник Куча, *Српски дијалектолошки зборник LX*, Београд, 1–461.
- Петровић–Капустина 2019: Драгољуб Петровић, Јелена Капустина, Речник Драгачева, *Српски дијалектолошки зборник LXVI/2*, Београд, 7–635.
- Пешикан 1980: Митар Пешикан, Двојаки облици глагола мрети/мријети, *Наш језик XXIV/4–5*, Београд, 272–275.
- Пипер–Клајн 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Реметић 1985: Слободан Реметић, Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник XXXI*, Београд, 1–555.
- Симић 1972: Радоје Симић, Левачки говор, *Српски дијалектолошки зборник XIX*, Београд, 1–618.
- Стакић 2011: Милан Стакић, О такозваним неправилним глаголима, *Научни састајак слависта у Вукове дане 40/3*, Београд, 15–36.
- Стевановић 1981: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма). I. Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научна књига.
- Стијовић 1990: Рада Стијовић, Из лексике Васојевића, *Српски дијалектолошки зборник XXXVI*, Београд, 119–380.
- Ђупић Д. и Ж. 1997: Драго Ђупић, Жељко Ђупић, Речник говора Загарача, *Српски дијалектолошки зборник XLIV*, Београд, 1–615 + IX–XX.

Стефан М. Степанович

ПРЕЗЕНС И СТРАДАТЕЛЬНОЕ ПРИЧАСТИЕ
ГЛАГОЛА *НАДУТИ* (СЕ)

Резюме

В работе с морфологического угла зрения анализируются формы презенса и страдательного причастия глагола *наду̑ти* (се).

Цель исследования – установить какие морфологические варианты приведенного глагола наиболее оправдано принять за часть литературно-языковой нормы. Формы презенса и страдательного причастия этого глагола освещены с шести сторон. Рассматриваются состояние в существующей литературе, в словарях, грамматиках и правописаниях сербского языка, сегодняшнее синхроническое состояние и сравнение с похожими глаголами, диахроническое воззрение, употребление этих форм в языке хороших/выдающихся писателей, состояние в сербских диалектах. На основании проанализированных аспектов, можно сказать, что имеются причины принять, хоть в качестве подчиненной литературно-языковой формы, и форму презенса *наду̑ем*, по образцу обработки других глаголов, образованных префиксацией от *ду̑ти* и *наду̑ти* в РСАНУ.

Ключевые слова: сербский язык, морфология, презенс, страдательное причастие, глагол *наду̑ти* (се).